

**Dit document brengt de reacties bijeen op / n.a.v. het artikel van
Adèle Meijer over "De samenstelling van de mens volgens Spinoza" [cf. [blog](#)]
zwart en links uitgelijnd de reacties van Stan Verdult van 26-02-2016
cursief, blauw en rechts uitgelijnd de reacties daarop van Adèle Meijer van 27-02-2016**

Beste Adèle,

Hierbij wil ik mijn reactie geven op je artikel "De samenstelling van de mens volgens Spinoza". Je kunt er heel goed aan zien, hoeveel werk je eraan gehad hebt. Je bent blijkbaar op zoek naar een grote synthese, waarbij je de filosofie van Spinoza in verband wilt brengen met de moderne natuurwetenschap en tegelijk ook in samenhang wilt zien (verzoenen met) begrippen uit het Hindoeïsme.

Hallo Stan,

Dank je wel voor je commentaar en dat je je serieus in de tekst hebt willen verdiepen, ondanks al je bezwaren. Je commentaar is lang en met mijn reactie daar weer op, zou dat teveel tekst voor dit blog worden. (Ook al heb ik mijn reacties zo kort mogelijk gehouden). Ik heb mijn reacties daarom in een apart bestandje naar je gemaild.

Ik vrees te moeten constateren dat je je daaraan mogelijk hebt vertild. Spinoza's filosofie is op zichzelf al een hele kluit, goed doordringen in het Hindoeïsme moet ook een hele klus zijn (neem ik aan: ik heb het nooit geprobeerd), het kunnen vatten van de moderne natuurwetenschappen vergt een zeer aanzienlijke inspanning. Om waardevolle comparatieve studies op al die terreinen te doen moet iemand heel wat in huis hebben. Wie niet heel goed thuis is in elk van de bestreken terreinen, loopt het risico iets op het ene terrein (Spinoza's filosofie) te snel aan te passen aan, te lezen als 'net zo' op het andere terrein (hindoeïsme, natuurwetenschappen).

Dat klopt, maar ik maak liever fouten in de beantwoording van vragen, dan ze niet te stellen. Laten de mensen die beter thuis zijn op een van die gebieden, me maar corrigeren. Ik heb me op het gebied van de fysica beperkt tot standaardkennis zoals die in het middelbaar onderwijs bijgebracht wordt, en heb wat ik over de fysische aspecten zelf zeg laten controleren door een natuurkundige. Wat ik zeg over het Hindoeïsme zijn ook algemeenheden die gewoon op internet te vinden zijn. Spinoza zelf maakte trouwens ook alleen van algemene noties uit de fysica gebruik. Specialismen kunnen ook gevangenissen van het denken worden.

Alles bijeenbrengen in één grote synthese, in één groot begrip, zoals jij het hier poogt te brengen, geeft mij sterk de indruk van een zekere esoterie. Die indruk wordt nog versterkt door je gebruik van een schema uit Alice A. Bailey's A Treatise on Cosmic Fire (oorspr. 1925), van deze toch wat obscure navolger of opvolger van de theosofe mevr. Blavatsky. De "stratificatie in zeven lagen" van de substantie, lijkt meer daaruit te stammen, dan dat het iets met Spinoza van doen heeft. De indelingen (in zeven hier en in drie daar) die je in Spinoza ontwaart (hem oplegt!) komen erg van buiten hem. Wat ik hierboven omschreef als het risico dat je het ene gebied té zeer vanuit een ander gebied wilt verstaan, wreekt zich m.i. hier. Het is mij allemaal wat te veel van het 'goede'.

De Ethica is net als de bijbel een boek dat door de rede en met hulpwetenschappen doorgrond mag worden. Ik kan de Ethica niet anders lezen dan ik doe met mijn kennis en achtergrond. De differentiatie van de substantie bijvoorbeeld verklaart voor mij heel veel van wat anders onbegrijpelijk voor me was gebleven. Het schema is bijzonder waardevol voor een beter begrip. Ik vind het trouwens heel begrijpelijk dat je dat alles vreemd voorkomt en het is inderdaad wel heel veel in een keer.

Mij gaat het hier alleen om de vraag en ik heb vooral gekeken naar of de filosofie van Spinoza voldoende in jouw aanpak te herkennen is. En ik moet zeggen: ik tref in je artikel erg veel discutabels aan of zelfs beweringen die volkomen onjuist. Ik noem niet alles, maar beperk mij tot enige en vooral belangrijke zaken. Ik ga b.v. niet verder in op het feit, maar vind wel verwarrend, dat je de KV en de Ethica door elkaar citeert; dat verder daar gelaten.

In de KV staat iets soms zo geformuleerd dat het directer weergeeft wat ik wel zeggen, dan wat anders moeizaam uit de Ethica afgeleid moet worden. Omdat de Ethica natuurlijk het meesterwerk is, heb ik zoveel mogelijk ook de stellingen gegeven die de uitwerkingen zijn van die bepaalde KV-plaats. Door de KV-plaats te noemen, maak ik mijn interpretatie van die stellingen in dat verband duidelijk.

[1] Inderdaad gebruikt Spinoza de term 'substantie' in diverse betekenissen. Z'n hoofdbegrip, zoals hij het in deel I van de Ethica ontwikkelt. Maar ook in de meer populaire zin van 'stof of materie waarvan iets gemaakt is'. Jij laat dat een beetje door elkaar lopen, wat je kennelijk – zo interpreteer ik het = kunt gebruiken voor je 'stratificatie' van Spinoza's substantie in 'zeven lagen', waarin ik niets van Spinoza herken.

Spinoza laat het ook een beetje door elkaar lopen. Dat ondersteunt eerder de differentiatie van de substantie, dan dat die er met de haren wordt bijgesleept.

[2] Wat je beweert in de paragraaf 'De essentie van de substantie' herken ik ook nauwelijks. Je laat Macht, Denken en Bestaan samenvallen met de essentie van de substantie. Zeer discutabel is je zin op p. 6: "Gods macht ligt als basis achter bestaan en denken, en manifesteert zich door beide." Gods macht ligt niet achter (is niet iets anders dan) bestaan. Bestaan en essentie zijn zoals Spinoza God ziet hetzelfde – zijn bestaan is zijn essentie en omgekeerd. In de attributen (niet alleen denken, ook uitgebreidheid en de oneindige andere) manifesteert zich Gods essentie, ofwel zijn macht.

Ik heb dat daar inderdaad niet goed onderbouwd, zoals ik eergisteren tot mijn schrik door commentaar van Mark ontdekte. Inmiddels heb ik die tekst en ook de benamingen in het schema aangepast. Die eerste alinea is nu: "Volgens stelling E1/20 zijn Gods bestaan en zijn essentie een en hetzelfde, en volgens E1/34 is zijn macht zijn essentie zelf. De essentie van God is dus macht oftewel bestaan. De attributen denken en uitgebreidheid drukken beide Gods essentie uit, dat wil zeggen zij drukken beide Gods macht oftewel bestaan uit. Macht, uitgebreidheid en denken vormen zo de drie essentiële kenmerken van substantie. Aangezien er behalve substanties en modi niets is, moeten deze kenmerken zich in iedere modus manifesteren."

[3] Dat de indirecte eeuwige modi uit het attribuut denken zijn: rede en intuïtie, is m.i. een vondst van jou (ik ben dat nooit tegengekomen en jij zegt ook niet waar je het vandaan hebt).

Dat volgt logisch uit de triangulatie van de modi, in dit geval van de modus: de idee van God. Het schema is, zoals vermeld, grotendeels ontleend aan A Treatise on Cosmic Fire.

Wat je vervolgens zegt over de drievoudigheid van de idee van God (de geestelijke macht zelf, de rede en de intuïtie) vind ik maar vreemd. De paragraaf op p. 7 waar dit in staat is nogal verwarrend, daar je het verstand tot Gods essentie laat behoren – een misbegrip van 1/17s waar we het al vaker over gehad hebben.

De tekst is inmiddels aangepast: "De drievoudigheid van de idee van God zelf beslaat als modus drie lagen: Gods geestelijke macht (derde laag), zoals die werkzaam is door de intuïtie (vierde laag) en het hogere denken (vijfde laag). In het schema is het hogere denken

gerelateerd aan uitgebreidheid, omdat 'Gods vermogen tot denken gelijk is aan zijn feitelijk vermogen tot handelen'. (E2/7c)

En zo is ook de passage in de openingszinnen van je artikel uiterst discutabel: n.l. dat God "vanuit zijn macht, door zijn denken, alles heeft veroorzaakt: zowel de gemanifesteerde als de ongemanifesteerde natuur c.q. substantie." Spinoza zegt uitdrukkelijk dat de dingen NIET uit Gods denken voortkomen. [2/6c] Als jij in die alinea citeert "... Gods vermogen tot denken is gelijk aan zijn feitelijk vermogen tot handelen." (E2/7c) en dan concludeert: "Met andere woorden: wat God denkt, bestaat", hetgeen suggereert dat het bestaat doordat hij denkt en dan zie je aan 2/6c voorbij.

Spinoza zegt ook dat de denkende en de uitgebreide substantie een en dezelfde substantie zijn en dat de modus van uitgebreidheid en de idee van die modus een en hetzelfde zijn, maar dan op twee manieren uitgedrukt. (E2/7c) Gedachten zijn ook dingen. Denken is ook bestaan. De scheiding die Spinoza inderdaad aanbrengt is analytisch. Hij doet dat om de complexiteit van de substantie te kunnen bespreken. In de openingszinnen staat 'door het denken', niet 'uit het denken'. Met 'door het denken' bedoel ik 'door middel van het denken'. Het denken vormt de verbinding tussen een kern van kracht en andere stoffelijke bestanddelen en geeft daardoor vorm aan de substantie tot modi, en is zelf ook substantie. Substantie brengt geen substantie voort, maar denken wel gedachten: daarom loopt de creatieve lijn via het denken. In brief 75 aan Oldenburg in de laatste zin, citeert Spinoza met instemming Johannes: 'Het Woord is vleesgeworden'. Hij heeft het hier over Christus. Ik kan me niet voorstellen dat hij niet zou instemmen met: 'In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God en het Woord was God.' De enige reden waarom hij die verwijzing niet maakt, is omdat het Woord van God in de zeventiende eeuw alleen maar begrepen werd als de bijbel zelf, en hij daar juist van weg wilde. Woorden zijn fysisch gesproken klanken en klanken structureren substantie. Denk aan ijzervijlsel dat op een plaat patronen aanneemt wanneer er een vioolstok langs die plaat wordt gehaald. (Chladnische figuren). Of aan de figuren die in ijzervijlsel worden veroorzaakt door magneten.

[4] De daarop volgende alinea verwoordt je niet scherp wat in 2/8 te lezen is. Jij schrijft: "Het is opmerkelijk dat de ideeën van de enkelvoudige dingen wel in de idee van God bestaan, ook wanneer ze als enkelvoudig ding niet feitelijk bestaan, maar dat wanneer dat wel het geval is hun essenties in de attributen zelf besloten liggen (en niet in de idee van God)." Formele essenties liggen altijd en alleen vervat in de attributen (of dingen nu bestaan, hebben bestaan of nog zullen bestaan) en nooit in de idee van God (daaraan ontleen ze alleen hun objectieve bestaan).

Lijkt me sterk: denken is ook een van die attributen. Nee, wat in het corollarium staat betreft niet het onderscheid tussen formeel en objectief, maar zegt dat zolang enkelvoudige dingen niet bestaan hun idee ook niet bestaat (behalve voor zover hun idee in de idee van God besloten ligt) en dat als ze bestaan hun ideeën ook hun bestaan zal insluiten. Het gaat dus om wat in de stelling zelf gezegd wordt, namelijk dat de formele essenties van de dingen in de attributen besloten liggen. Dat wil zeggen dat hun bestaan besloten ligt in de essentie van God. Wat in E2/46-47 nader wordt uitgewerkt. In stelling 7, waarnaar Spinoza verwijst in stelling 8, gaat het om de toelichting die tot de conclusie leidt dat "Daarom is God werkelijk de oorzaak van de dingen zoals ze in zichzelf zijn, voor zover hij uit een oneindig aantal attributen bestaat." Dat viel me op omdat eerder in 1/17s gezegd was dat "de waarheid en formele essentie van de dingen is zoals ze is, omdat ze objectief zo in Gods verstand bestaat". In de daarop volgende zin "Daarom is Gods verstand, voor zover we ons voorstellen dat het Gods essentie uitmaakt, in feite de oorzaak van de dingen, zowel van hun essentie als van hun bestaan", had ik blijkbaar de (door mij onderstreepte) tussenzin nog niet begrepen en over het hoofd gezien.

[5] In de paragraaf over 'De eindige modi' begrijp ik niet hoe je op p. 8 kunt schrijven: "Een enkelvoudig ding kan daarom wel bestaan zonder feitelijk lichaam, maar kan dat niet zonder de idee van dat ding in Gods denken."

Deze vraag ligt in het verlengde van wat hiervoor gezegd is.

Zeer onspinozistisch klinkt mij aan het eind van p. 8: "Geest is daarom materie op zijn hoogste punt, en Materie geest is op haar laagste." Waar blijft de barrière tussen de attributen?

Die barrière bestaat ook niet op die manier. Als je het onderscheid tussen uitgebreidheid en denken zo sterk maakt, denk je in feite vanuit de klassieke tegenstelling tussen stof en geest, tussen lichaam en geest en tussen God en zijn schepping. Het gevolg is dan dat je een te materialistische interpretatie van Spinoza krijgt. Spinoza's 'materialisme' is geestelijk.

Ronduit onzin vindt ik dat je daar beweert: "De moderne wetenschap bevestigt hiermee de stelling van Spinoza dat er maar één substantie is, evenals de stelling dat alles in God is en door God begrepen moet worden." De moderne wetenschap houdt zich helemaal niet met substantie of God bezig, bevestigt of ontkent dienaangaande dus helemaal niets.

Blijkbaar had ik moeten toevoegen 'de bevindingen' van de moderne wetenschap. Ik zal dat alsnog doen. De fysica houdt zich alleen maar bezig met substantie als 'het kleed van God'. De grote drijfveer voor natuurwetenschappers is het zoeken van een antwoord op de vraag wat leven is. Leven is gewoon een ander woord voor macht of bestaan. Als er een beroepsgroep is die de diep geestelijke aard van substantie (energie) en haar wetmatigheden begrijpt dan zijn het wel de natuurwetenschappers. Ze lopen daar gewoonlijk niet mee te koop, omdat dat niet hoort bij hun terrein van kennis. Iemand die dat wel deed was Robert Jastrow, een Amerikaanse astronoom, kosmoloog, fysicus en een vooraanstaande wetenschapper bij NASA. Hij zei: "Voor de wetenschapper die naar zijn geloof in de kracht van de rede heeft geleefd, eindigt het verhaal als een slechte droom. Hij heeft de bergen van de onwetendheid beklommen en staat op het punt om de hoogste piek te bedwingen; wanneer hij over de laatste rots klautert wordt hij begroet door de groep theologen die daar al eeuwen heeft gezeten."
<http://www.allaboutsience.org/dutch/kosmische-fijnafstemming.htm>

[6] Wat je beweert over dat de "idee van de idee" de eeuwige en de eindige modi aan elkaar verbind, kan ik – om het vriendelijk te zeggen - niet goed volgen.

De tweede alinea van het hoofdstukje over de idee van de idee is wat rommelig. Die heb ik inmiddels herschreven. Misschien dat het dan beter te volgen is. De herzien tekst zal ik je zo snel mogelijk toesturen.

Tot slot. Het enige voordeel dat ik aan het lezen van jouw exposé kon ervaren, is het feit dat je uitdaagt tot kritisch lezen en tot telkens weer eens nagaan of ikzelf Spinoza's tekst wel voldoende goed begrepen heb. Wat dus weer herlezen en blijven lezen vergt. Dat is altijd meegenomen en goed. Daarvoor dank, maar ik zal niet gauw nog eens ernaar grijpen of het anderen aanraden.

Stan Verdult 26-02-2016 @ 17:06

Adèle Meijer 27-02-2016 @ 17:49